

УДК 141.7:316.34]:004

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.23>

ЦИФРОВИЙ ТРАНЗИТ: ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗМІНУ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Денис Хайлак

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
кафедра ЮНЕСКО з наукової освіти
вул. Пирогова, 9, 02000, м. Київ, Україна*

Коли класики філософсько-соціального дискурсу ХХ ст. писали про «соціальну структуру», то підмурок у трактуваннях переважно брали з марксівської матриці класового утримання засобів масового виробництва, веберівських сходів бюрократії та статусу і ще, напевне, дюркгеймівського органічного поділу праці, що цементує колектив творчим примусом. Структура мислилася важкою, стаціонарною (завод, профспілка, партія тощо), а змінити її означало перекроїти матеріальні відносини чи політичні інститути. Вже у 1970 рр. ця схема отримала надлом. Постіндустріальні прогнози Деніела Белла та «інформаційна цивілізація» Мануеля Кастельса змістили увагу з цеху на канал зв'язку, з виробничого верстата на вузол мережі.

У роботі «Network Society» М. Кастельс описав світ, де вузол належить тому, хто утримує потік інформації, а влада вимірюється пропускнуною спроможністю, а не площею фабричних корпусів. А вже згодом у бауманівській логіці розмірковувань ця розріджена картина трансформованого світу сучасності характеризується як «liquid». Саме в цій плинності тануть ролі, інститути не встигають за мобільністю капіталу, а сама солідність соціальних кордонів розчиняється у стоку миттєвих виборів споживача.

Так поступово формується платформний капіталізм з його економічною ієрархією, що будується геть не з цехів та супермаркетів, а з хмарних операційних систем, що агрегують дані та орендують увагу. Праця розщеплюється, підіймаючи до верхніх ярусів, наче в фільмі «Платформа», власників центрів обробки даних та спускають донизу «алгоритмічний пролетаріат». Таким чином, нині людство існує у стані перехідності, що проявляється майже канонічно: є розуміння двох полюсів існування, але немає точної певності щодо правильності вибору та вектора руху. Та, попри всі ці філософські рефлексії, світ сповнюється змінами, технологічними оновленнями та шаленцями, які прагнуть отримати більше ресурсів та благ з мобілізованого в хмарі капіталу.

Ключові слова: цифрова транзитність, транзитне суспільство, соціальна структура, реальність, машинний інтелект.

Вступ. За складністю поняття «цифровий транзит» насамперед знаходиться процес, за якого «аналогова реальність» вилушується, поступаючись місцем середовищу, де дії, речі та відносини відразу ж втілюються в даних та алгоритмах. Філософи описують його як перехідний етап, що нагадує культурну лімінальність. Якщо крайня описує митарство між двома визначеними людиною ідентичностями, тоді як цифровий транзит засвідчує вихід з колишньої форми соціального життя, але яка ще не закріпилася в новій. Це фіксує основні зрушення. Насамперед фіксуються ризики масованого алгоритмічного контролю, коли нелегітимні коди таємно замінюють закони. Далі в канву соціального буття втискається поступова перевага машинного інтелекту над людською інтенціональністю. Йдеться про дещо викривлене повстання роботів, де когнітивна робота розчиняється в «чорних ящиках» моделей, позбавляючи суб'єкт класичного статусу автора і ставлячи під питання доктрину відповідальності. Також здійснюється «транзит від продуктів до платформ». Цін-

ність переміщається з фізичних речей у сервіси на їх основі, тому матеріальний світ стає лише інтерфейсом для потоків коду, а власність набуває характеру тимчасової ліцензії на участь у платформній екосистемі.

З огляду на феноменологічний підхід можна стверджувати, що «занурення в цифру» ставить світ у позицію «перехідності» завдяки втраті предметами «аурної щільності». Предмети миттєво стають реплікованими подіями екранного потоку, так що буття зникається з його статистичним двійником. Ще у Вальтера Беньяміна аура речі трималася на відстані між «тут» і «там», але цифра спричинила миттєве скасування дистанції. Тепер черговий репост знищує унікальність швидше, ніж людина встигає відрефлексувати сенс тексту чи зображення, і замість «даності» постає рафінована до пікселя подоба, готова тиражуватися та помножуватися. «Загалом можна ствердити, що техніка репродукції вивільняє репродуковане зі сфери традиції. Тиражуючи репродукцію, ця техніка заміняє його неповторний вияв масово повторюваним. Даючи змогу репродукції у тій чи іншій ситуації вийти назустріч тому, хто її сприймає, ця техніка актуалізує відтворюване» [3, с. 58]. Звідси ефект статистичного двійника, коли у кожного предмета з'являється серверна примара, якій людина довіряє більше, ніж тактильній очевидності, бо примара обіцяє миттєвий пошук і передбачуване необхідне сортування. Буття, стиснувшись до хештегу, легко вписується в панораму машинного зору. Саме камера визначає, що «на фото кіт», але самому коту в цьому розпізнаванні вже тісно, він стає функцією імовірнісного розподілу. В оптиці феноменології це може значити лише те, що гуссерлівський *Lebenswelt* поступається місцем кореляційній моделі, а переживання, насамперед унікальне і незворотне, перетворюється на гамбургер відцифрованих смислів, який можна розігрівати нескінченно, втрачаючи смак з кожним новим кліком. Людина все ще може згадувати запах мокрого каміння або товщину книги на долоні, але не через свідомісно невідредуковане, а радше тому, що цифра привчає сприймати будь-яку відсутність як баг мережі, а будь-який шум реальності як перешкоду для чистоти сигналу. Так, «аура щільності» змінюється «аурою доступності», світ, де феноменолог шукав живу безпосередність, поступається абстракції приладів, у якій унікальне переживання більше не вважається подією, а є статистичною похибкою.

Та розглядати питання цифрового транзиту варто не лише з феноменологічної точки зору. Адже в оптиці філософського аналізу цифровий транзит є не банальною цифровою «перебудовою», а складною антропологічно-соціальною мутацією, в якій перевіряються на міцність усталені форми існування та сприйняття реальності. Адже зараз той, хто освоює нові форми критики коду, мабуть, отримує більше шансів на занурення в реальність, яка тепер швидше за все пишеться бінаром.

Як зазначається у звіті Єврокомісії «2025 State of the Digital Decade report urges renewed action on digital transformation, security and technological sovereignty», з огляду на попереднє десятиліття трохи більше половини європейців (55,6%) мають базові цифрові навички. Це свідчить про те, що ЄС досяг стійкого прогресу з цифровізації ключових державних послуг зокрема. Проте залишається низка проблем, які бажали б швидшого покращення. «Дані свідчать про проблеми, що зберігаються, такі як фрагментація ринків, надмірно складне регулювання, проблеми безпеки і стратегічна залежність. Подальші державні та приватні інвестиції, а також полегшення доступу до венчурного капіталу для компаній ЄС прискорили б інновації та масштабування» [9]. Така стратегія поки лише посилює розкол між аналоговим та цифровим світами. І явний перекося відбувається в бік цифри. Так, той же таки статус людини тепер визначається не володінням землею або верстатом, а встановлюється тим, хто контролює database, алгоритм і має право на вимикач. Виникає шар алгоритмічного пролетаріату, що живе за правилами, що оновлюється так само тихо,

як Terms of Service вночі понеділка. На вищій шаблі підіймається власник інфраструктури, «підключальник хмари». Крайнім може бути як корпорація, так і держава, чия потужність центрів обробки даних та капіталізація обслуговують владу над потоками уваги. Тож, уже на підставі цього ми можемо судити, що соціальна структура більше не кріпиться на заводських воротах, а виринає в реальному часі на панелі дешборду. Мобільність вимірюється ступенем «згоди за замовчуванням» та ділитися біометрією, а горизонтальна солідарність розпадається на рейтинги, лайки та токени довіри.

Не оминає увагою цифрова транзитність і окрему людину, яка не просто посідає місце тепер уже в цифровій структурі, а й посилено намагається його посісти. «Цифрові соціологи стверджують, що соціальні мережі створюють нову реальність, не обмежену горизонтом сприйняття, і віртуальна ворожнеча там може виглядати так само реально, як і суперечка віч-на-віч. Однак відмінність перебування онлайн у тому, що тепер ледь не весь світ стає свідком того, приймаєте ви виклик чи ні. Це можна побачити скрізь, не тільки принагідно до вбивств, – 80% бійок у чиказьких школах сьогодні спровоковані онлайн» [6, с. 9]. Пітер Сінгер та Емерсон Брукінг зауважують на тому, що логіка популярності («лайк» як базова одиниця уваги) стала новим еквівалентом сили: швидкість і охоплення повідомлення важливіші за його достовірність, а алгоритми навряд чи відрізняють хіт-кліп Тейлор Свіфт від вербувального ролика. В результаті будь-який повсякденний конфлікт миттєво проходить через фільтр цифрових реплік, і буття автоматично зникає з тією моделлю, яку платформи вираховують із лайків, кліків та часу перегляду. Цифровий транзит посилює кожну з п'яти закономірностей, описаних П. Сінгером: вірусність перемагає правду, мережі стирають кордон фронту, копіювання чужих медіатактик здешевлює пропаганду, кожен користувач є потенційним солдатом інфовійни, а платформи формують правила битви. Чим глибше суспільство йде в хмарні послуги, тим виразніше ці принципи трансформують соціальну структуру та місце людини в ній: власники інфраструктури посилюють місце класичної еліти, а «алгоритмічний пролетаріат» постачає контент-босприпаси, часто не усвідомлюючи своєї ролі. «Ми навіть не замислюємось над тим, наскільки пристрої, котрими ми користуємось щодня: електронна скринька, оплата комунальних послуг, місцезнаходження й реєстр дзвінків мобільного телефону, публічні камери, онлайн-магазини, кредитні картки, розпізнавання обличчя на фото, соцмережі, пошукові браузері, трекери для фітнесу можуть сприяти розвитку терористичних організацій» [5, с. 194]. Подібні кейси підтверджують пророцтво П. Сінгера, адже дійсно вже в епоху генеративного штучного інтелекту ми спостерігаємо, як контент стає дешевшим, переконливішим і небезпечнішим, ніж здавалося дослідникам ще п'ять років тому. Саме на це вказує і аналітика Brookings, попереджаючи, що майбутні вибори ризикують потонути в лавині машинних дипфейків, навіть якщо їх реальний вплив на переконання поки що важко оцінити чи виміряти.

Ще в оптиці франкфуртців соціальна структура вважалася стійкою «архітектурою індустріального світу», де існують класи, бюрократія, професійна корпорація та масові інститути медіазв'язку, гравітація яких визначалася контролем над матеріальним виробництвом та розподілом. Владу визначали жорстко прописаними інструкціями, а нерівність вимірювалася наявністю землі, верстата чи формального статусу. Соціальна структура – це процес, де історично мобільна конфігурація капіталу, бюрократії та медіа нескінченно поглинає спонтанність суб'єкта. В ХХ ст. класичний «скелет» класів змінюється, але не зникає, хоча вже обтягується плоттю індустріальної культури і залишається інструментом всеосяжного управління, поки критика не розімкне коло, що згущується. В конфігурації «одновимірної людини» Герберта Маркузе соціальна структура більше схожа на

гладку поверхню без оптики критики, ніж на сході класів, а опір уможливорюється лише виведенням з ладу самого механізму виробництва потреб. Г. Маркузе вважає, що масове споживання склеює базу і надбудову, створюючи «одновимірну людину», яка через надмірний комфорт і цілодобову рекламу (навіть «революційний пролетар») усе частіше віддає перевагу новому авто замість всезагального звільнення. «Індустріальне суспільство у своєму розпорядженні має засоби перетворення метафізичного у фізичне, внутрішнього у зовнішнє, авантюри розуму в авантюру технології. Страшні вирази (і реальності) – «інженери душ», «мисливці за головами», «наукове управління», «наука споживання» скорочують (у жалогідній формі) зростаючу раціоналізацію ірраціонального, «духовного» – заперечення ідеалістичної культури. Але завершення технологічної раціональності в процесі переведення ідеології у дійсність буде також перетворенням матеріалістичної антитези в цю культуру» [4, с. 115]. Саме тому, на думку мислителя, омріяне «умиротворене існування», яке пропагують розробники технологій, може стати значною проблемою, замість первинної мети.

Цифровий транзит розвертає цю геометрію в потік даних, де стратифікація відтепер проходить по лінії доступу до швидкісної інфраструктури та коду. У результаті зміни моделі соціальної структури, класична вертикаль «капітал–праця–держава» перетворюється на динамічну матрицю «інфраструктура–дані–рейтинг». Тому замість фабричних воріт маячє екранна вирва персоналізованих потоків, а замість публічного закону постає виконуваний код. На місці ж інституційного авторитету знаходиться репутаційний лічильник у реальному часі. Звісно, що в перехідному стані старі класи ще не зникають, але їхнє місце на соціальній орбіті визначається не розміром цеху, а пропускнуою здатністю каналу та привілеєм переглядати вихідний код. Адже цифровий світ, вимагаючи сйива прозорості та штампуну процедури, намагається утримати нову структуру від повного розчинення у хмарі.

Досить цікавим є той факт, що непоодинокі фахові розвідки проблеми «транзитного суспільства» загалом акцентовані на аспекті певної боротьби, яка відбувається між новим та старим світом або ж в межах самого «переходу». Так, ми вже згадували роботу Пітера Сінгера «Війна лайків» [6], де він обґрунтовано доводить твердження, що цифровий світ є досить жорстокою системою координат, в якій людина дещо неусвідомлено намагається маневрувати та заподіювати тим самим собі ж шкоду. Інший аспект проблеми знаходимо у Еріка Вібельхауса-Брама [8], який проводить широке крос-національне дослідження того, як truth commissions «окупують» простір пост-авторитаризму. Зіставивши ситуації Сальвадору, Чилі, Уганди тощо, автор намагається довести, що комісії, які створюються Європою, здатні помітно покращувати ситуацію з правами людини, хоча їхній внесок в інституційну якість демократії залишається скромним і залежить від політичної волі та публічного резонансу їхніх звітів. Якщо розглядати ці висновки крізь призму сучасного цифрового транзиту, стає ясно, що сама архітектура резонансу за п'ятнадцять років радикально змістилася: аналогові зали слухань, аудіозаписи та паперовий фінальний звіт змінює хмарний стек, у якому свідчення надходять потоками метаданих, а підсумковий наратив одразу індексується пошуковиком. Технологічні посібники для недавніх комісій у Тунісі та Гамбії вже виходили з того, що «цифра» не допоміжний інструмент, а нова сцена, де комісія зобов'язана вести діалог із суспільством у реальному часі, забезпечувати онлайн-участь діаспори та публікувати інтерактивні бази даних для дослідників. Паралельно з цим експерти з перехідного правосуддя фіксують, що штучний інтелект здатний як прискорити документування злочинів (автоматичне розшифрування, розпізнавання осіб, тематична кластеризація архівів), так і обрушити довіру до результатів роботи через «чорну скриньку» алгоритму

та ризик повторної віктимізації. Щоб зберегти ланцюжок автентичності у середовищі, де будь-який JPEG можна підробити за секунди, правозахисники експериментують із блокчейном. Хронологічний реєстр фіксує час і місце завантаження фото чи відео, перетворюючи кожен байт на доказ з підписом цифрового нотаріусу.

Е. Вібельхаус-Брам наголошує, що традиційний успіх залежав від елітного консенсусу і від того, наскільки солідною є паперова тека звіту [8]. Нині ж політичний капітал збирається не кількістю сторінок, а радше кількістю ретвітів. Таким чином, цифровий транзит не скасовує схеми, описаної Е. Вібельхаус-Брамом, але перевизначає її змінні. Замість прочитання фінального звіту може бути навігація по інтерактивній карті порушень, замість повільного формування суспільного консенсусу може бути миттєва поляризація стрічки, а замість дефіциту доказів інфляція зображень, де істинність можна доводити криптографією. Тож, щоб truth commissions і далі служили правам людини і демократії, їм доведеться вийти з режиму «архіву пам'яті» і стати операторами цифрового публічного простору, де істина підтверджується не друкованим авторитетом, а відкритим кодом і розподіленою довірою мережі.

Висновок. Тож можна скільки завгодно повертатися до старої марксівсько-веберівської моделі будови соціального світу, в будь-якому випадку щось від неї наразі все ж присутнє. Оскільки можна відсахуватися від нових тенденцій. Чи й навпаки, палко їх обстоювати. Так чи інакше, стан перехідності відкриває ще одну перспективу, яка вже змінює уявлення про соціальну структуру. І ця соціальна структура описується не через класи та інституції, а через трикутник «інфраструктура–дані–рейтинг». Відповідно, хто володіє хмарою, визначає поле можливостей, а той, хто генерує дані, формує нову працю, хто ж читає та змінює рейтинговий алгоритм, закріплює владу.

Так, образ «будови суспільства» переходить від тяжкої архітектури до хмарного ландшафту. Якщо індустріальна модель вимагала аналізу матеріальної бази, то цифрова змушує розкривати невидимий шар коду: структура стала динамічною версією самої себе, що миттєво оновлюється. Вона живе темпом Git-репозиторію, а її вертикалі – це рядки, в які платформа може влити нову функцію, змінюючи цим траєкторію мільйонів життів. Парадокс у тому, що мережевий флюїд не скасував старого питання про нерівність, а просто переписав його до термінів доступу, пропускної спроможності та права на вимикач. Поки філософія не навчиться читати json-файл так само уважно, як колись Карл Маркс фабричні звіти, «соціальна структура» залишиться фантомом за хмарним інтерфейсом, керуючи нами силою прихованою, але не менш твердою за будь-які сталеві ферми індустріального минулого.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Плинні часи. Київ : Часопис «Критика», 2013. 176 с.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 194–250.
3. Беньямін В. Мистецький твір у добу своєї технічної відтворюваності Вибране. Львів : Літопис, 2002. С. 53–91.
4. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 87–134.
5. Свідерська О. Труднощі інституційного регулювання цифрових ризиків у транзитному суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія : філософсько-політологічні студії*. 2020. Випуск 31, с. 189–195.

6. Сінгер П. Війна лайків. Зброя в руках соціальних мереж. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 320 с.
7. Castells M. The Rise of the Network Society. Blackwell Publishing Ltd, 2000. 566 p.
8. Wiebelhaus-Brahm E. Truth Commissions and Transitional Societies. The impact on human rights and democracy. USA and Canada, Routledge, 2010. 217 p.
9. 2025 State of the Digital Decade report urges renewed action on digital transformation, security and technological sovereignty. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/2025-state-digital-decade-report-urges-renewed-action-digital-transformation-security-and?utm_source=chatgpt.com.

DIGITAL TRANSIT: THE IMPACT OF TECHNOLOGY ON CHANGING SOCIAL STRUCTURE

Denys Khailak

*Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University,
Educational and UNESCO Chair in Science Education
Pirogova St., 9, 02000, Kyiv, Ukraine*

When the classics of philosophical and social discourse of the 20th century wrote about “social structure”, the foundation in their interpretations was mainly taken from the Marxian matrix of class maintenance of the means of mass production, the Weberian ladder of bureaucracy and status, and probably also the Durkheimian organic division of labor that cements the collective through creative coercion. The structure was thought of as heavy, stationary (factory, trade union, party, etc.), and to change it meant to reshape material relations or political institutions. This scheme was already broken in the 1970s. Daniel Bell’s post-industrial forecasts and Emanuel Castells’ “information civilization” shifted attention from the shop to the communication channel, from the production machine to the network node.

In his work “Network Society”, E. Castells described a world where the node belongs to the one who holds the flow of information, and power is measured by bandwidth, not by the area of factory buildings. And later, in Bauman’s logic of reasoning, this sparse picture of the transformed world of modernity is characterized as “liquid”. It is in this fluidity that roles melt away, institutions fail to keep up with the mobility of capital, and the very solidity of social boundaries dissolves in the flow of instant consumer choices.

Thus, platform capitalism is gradually taking shape, with its economic hierarchy built not on shops and supermarkets, but on cloud operating systems that aggregate data and rent attention. Labor is being divided, raising data center owners to the upper echelons, as in the movie “Platform” and pushing the “algorithmic proletariat” to the bottom. Thus, humanity currently exists in a state of transition, which manifests itself almost canonically: there is an understanding of the two poles of existence, but there is no exact certainty about the correctness of the choice and the vector of movement. But despite all these philosophical reflections, the world is filled with changes, technological updates and madmen who seek to obtain more resources and benefits from the capital mobilized in the cloud.

Key words: digital transit, transit society, social structure, reality, machine intelligence.